

UDK 255(450.341=163.42)''14/15''(093)

929 Baroni,Angelo

94(497.5 Dalmacija)''14/15''

Primljeno: 11. 9. 2012.

Prihvaćeno: 16. 4. 2013.

Izvorni znanstveni rad

Hrvatski useljenici u Mlecima, Bratovština topnika i kotorski biskup Angelo Baronio

Lovorka Čoralić

Hrvatski institut za povijest

Opatička 10

10000 Zagreb

Republika Hrvatska

E-adresa: lovorka@isp.hr

Središnja tema rada odnosi se na prisutnost i djelovanje topnika zavičajem s istočne obale Jadrana u Mlecima u razdoblju od četrdesetih godina 15. stoljeća do šezdesetih godina 16. stoljeća. Na osnovi izvorne građe iz Archivio di Stato di Venezia (oporučni spisi) utvrđuje se njihovo pobliže zavičajno podrijetlo, mjesto stanovanja, gospodarske mogućnosti i vjerski život, posebice povezanost s tamošnjom Bratovštinom topnika (Scuola dei Bombardieri). U drugome dijelu rada ukazuje se na djelovanje kotorskoga biskupa Angela Baronija (1604. – 1611.), koji je 1611. godine posvetio novopodignuto zdanje sjedišta navedene bratovštine, smještene u župi S. Maria Formosa u predjelu Castello.

Ključne riječi: Mletačka Republika, istočni Jadran, topnici, Bratovština topnika, kasni srednji vijek, rani novi vijek, migracije, društvena povijest, crkvena povijest

*Santa Barbara, san Simon,
liberème de sto ton;
de sto ton, de sta saeta,
santa Barbara benedetta.¹*

¹ Tradicionalna zadarska talijanska uzrečica. Prema: Sereno Detoni, *Proverbi della Dalmazia*. Zara: *Testimonianza storica della parlata popolare veneziana*. Trieste: Edizioni Italo Svevo, 2000., 44. U slobodnome prepjevu Laure Dominis: *Sveta Barbara i Šime sveti / nek' me ne pukne grom kleti / taj grom kleti i munja zla / sveta Barbara blagoslovljena*.

Uvod

Istraživanje povijesti hrvatske zajednice u Mlecima tijekom dugoga niza stoljeća njezine prisutnosti i djelovanja važna je i nezaobilazna sastavnica u sklopu općega razmatranja hrvatsko-mletačkih (hrvatsko-talijanskih) odnosa. Unutar navedene teme, koja bogatstvom gradiva istraživaču pruža cijelu lepezu znanstveno obradivih problemskih pitanja, svojom važnošću se izdvaja vjerska komponenta. Riječ je, ponajprije, o vjerskome svakodnevlju Hrvata u novoj domovini odnosno o njihovoj uključenosti u tamošnji život Katoličke crkve. O tome sam tijekom proteklih godina napisala nekoliko znanstvenih radova, a bogatstvo dodatnoga arhivskog gradiva pruža nemalene mogućnosti i za buduća istraživanja i znanstvena promišljanja.²

Središnja tema ovoga istraživanja odnosi se na mletačku Bratovštinu topnika (*Scuola dei Bombardieri*), udio hrvatskih useljenika u njoj te na posvetu sjedišta iste bratovštine početkom 17. stoljeća kojemu je – kao glavni akter – nazočio kotorski biskup Angelo Baronio. U radu će se koristiti gradivo pohranjeno u Državnome arhivu u Mlecima (Archivio di Stato di Venezia, dalje: ASV), ponajprije oporučni spisi (Notarile testamenti, dalje: NT) koji svjedoče o uključenosti hrvatskih useljenika u topničku službu kao i o njihovim vezama sa strukovnom bratovštinom. Nadalje, u radu će biti uporabljena i stručna literatura koja govori o povijesti mletačke *Scuola dei Bombardieri* te historiografske spoznaje koje se odnose na kotorskoga biskupa Baronija.

Cilj je ovoga priloga višestruk. Teži ukazati na uključenost Hrvata u jedno od prestižnijih i u Mletačkoj Republici osobito cijenjenih vojnih zanimanja, kao i na njihovo tamošnje životno svakodnevlje. Nadalje, osvrtom na biskupa Baronija, rođenjem Mlečanina, nastojat će se ukazati na ulogu dalmatinskih i bokeljskih biskupa u kontekstu hrvatsko-mletačkih veza i prožimanja.

² Usporedi: Lovorka Čoralić, „Tragovima hrvatskih franjevaca u Mlecima“, *Kačić: Zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja*, 35 (2003.): 85-104; Ista, „Hrvatski iseljenici i mletačka Scuola grande S. Marco“, *Povijesni prilozi*, 28 (2009.), br. 36: 9-22; Ista, „Hrvatski iseljenici u Mlecima i Scuola grande S. Rocco“, *Croatica christiana periodica*, 33 (2009.), br. 63: 65-76; Ista, „Hrvatski iseljenici i samostan S. Domenico u Mlecima (15. – 18. st.)“ u: *Humanitas et litterae: Zbornik u čast Franje Šanjeka* (priređili L. Čoralić i Slavko Slišković). Zagreb: Dominikanska naklada Istina, Kršćanska sadašnjost, 2009., 375-395; Ista, „Oporučna svjedočanstva i zapis o posveti – hrvatske veze s mletačkom crkvom S. Lio (XV.-XVIII. st.)“, *Croatica christiana periodica*, 34 (2010.), br. 65: 39-50; Ista, „Hrvatski iseljenici u Mlecima, crkva S. Sepolcro i barski nadbiskup Ambroz Kapić (XVI. stoljeće)“, *Croatica christiana periodica*, 36 (2012.), br. 69: 1-9; Ista, „Hrvatski iseljenici i njihove veze s mletačkom crkvom i bratovštinom S. Maria della Misericordia (tragom oporučnih spisa)“, *Croatica christiana periodica*, 36 (2012.), br. 70: 27-39.

Mletačka *Scuola dei Bombardieri* i hrvatski useljenici

Bratovština topnika, koja je u svoje članstvo uključivala i ljevače topničkoga streljiva te čiji su pripadnici u velikome broju djelovali na mletačkim borbenim galijama, utemeljena je odlukom Vijeća desetorice (*Consiglio dei Dieci*) 13. listopada 1500. godine. Njezino se prvotno sjedište nalazilo u crkvi S. Andrea (predjel S. Croce), a 13. prosinca sljedeće godine dobila je od župnika crkve S. Marcuola (predjel Cannaregio) pravo na korištenje tamošnjega glavnog oltara za služenje misa, dio kanoničke kuće za redovito okupljanje bratima te pravo na pokop preminulih članova bratovštine u prostoru iste crkve. Godine 1505. sjedište bratovštine premješta se u predjel Castello i od tada se vezuje uz crkvu S. Maria Formosa, župnik koje joj je ustupio pravo na uporabu oltara posvećenoga Presvetome Sakramentu (od 1509. godine bratovština je koristila oltar posvećen Blaženoj Djevici Mariji) i za osam dukata godišnje iznajmio manju kuću pored obližnjega mosta (*Ponte delle Bande*). To je sjedište do konca 16. stoljeća porušeno te je na njegovu mjestu koncem 16. i početkom 17. stoljeća podignuto novo zdanje, koje je također služilo za okupljanje i održavanje bratimskih skupština. Unutrašnjost zdanja, koje je do danas sačuvalo vanjsku formu, bilo je ukrašeno slikom Domenica Tintoretta na kojoj je uprizorena nikomedijska mučenica sv. Barbara, zaštitnica mletačkih topnika. Sveta Barbara uprizorena je (zajedno sa sv. Sebastijanom, sv. Antunom Opatom, sv. Vinkom Ferarskim i sv. Ivanom Krstiteljem) i na bratimskome oltaru u crkvi S. Maria Formosa (transept s desne strane), a autor je toga djela (poliptiha) – načinjenoga 1524./1525. godine – Jacopo Palma il Vecchio (Jacopo Nigretti). Godine 1719. oltar je obnovljen i ukrašen skulpturom Giuseppea Torrettija (Martirij sv. Barbare). Zdanje sjedišta opstoji i danas, a nalazi se u privatnome vlasništvu. Ispred sjedišta i danas se nalazi stup na kojemu su topnici isticali svoju bratimsku zastavu (*confalon*).

Bratovština topnika, koja je bila sastavni dio mletačkih vojnih snaga, imala je – u odnosu na druge profesionalne udruge – niz povlastica (primjerice, pravo prvenstva u svečanim mimohodima bratimskih udruga, oslobođenje od nekih doprinosa državi i slično). To je izazivalo zavist drugih udruga koje su nerijetko upućivale pritužbe magistraturama nadležnim za rad bratovština.

Unutarnji život i djelovanje bratovštine nerijetko su potresale međusobne svađe, odbijanje i kašnjenje članova prilikom redovitoga godišnjeg plaćanja članarine (*benintrade, luminarie*), a nisu izostajali ni prijepori s drugim bratovštinama koje su težile suziti njihov povlašteni položaj. Godine 1671. bratovština je iz Kandije (Kreta) dobila relikviju svoje zaštitnice te je ona nakon svečane procesije položena u bratimsko sjedište. Tada se bratovština sjedinjuje s Bratovštinom sv. Barbare na otoku Torcello, koja je od 1009. godine štovala relikviju iste sve-

tice. U posljednjim desetljećima opstanka Serenissime članovi bratovštine sve su manje bili uključeni u vojne postrojbe, a njihova je djelatnost usmjerena na redarstveni nadzor u samome gradu i držanje počasnih straža prilikom državnih svetkovina. Bratovština je posjedovala (stečeno kupnjom i darovnicama) nekoliko kuća u Castellu, u blizini crkve i samostana S. Francesco della Vigna te je spomen na to do danas očuvan u imenu jedne ulice i prolaza (*Calle i Sotoportego dei Bombardieri*). Na nekoliko su tamošnjih kuća (kućni brojevi 3161A, 2941A i 2936) i danas vidljivi reljefi s prikazom sv. Barbare s njezinim atributima (palma, kula).

Bratovština topnika ukinuta je, kao i većina drugih bratimskih udruga, u vrijeme francuske vlasti nad gradom na lagunama. Većina umjetnina koje su pripadale bratovštini tada je trajno izgubljena. Podaci o povijesti bratovštine čuvaju se u Archivio di Stato di Venezia (arhivske zbirke Scuole piccole e suffragi i Inquisitori sopra l'amministrazione dei pubblici ruoli), Archivio storico del Patriarcato di Venezia i Biblioteca Marciana.³

***

Mletački izvori, a za ovu su prigodu ponajprije korišteni oporučni spisi iz središnje mletačke državne pismohrane, bilježe useljenike zavičajem sa širega područja istočnoga Jadrana kojima je sudjelovanje u mletačkim topničkim postrojbama bila temeljna profesija. Njihov broj nije ni približno tako velik kao kada je riječ o hrvatskim trgovcima, pomorcima, barkariolima ili obrtničkim majstorima zaposlenima u arsenalu, a razlog tome jest učestala mobilnost topnika koji su najčešće bili raspoređeni izvan Mletaka (na ratnim galijama, u utverdama duž mletačke terraferme ili na prekomorskim posjedima). Ipak, primjeri kojima raspoložemo dovoljni su za stvaranje opće slike o našim topnicima u Mlecima te zavređuju dodatnu istraživačku pozornost.

³ O mletačkim topnicima, njihovoj bratovštini i toponomastičkim tragovima vidi detaljnije: Giuseppe Tassini, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradali*. Venezia: Filippi, 1863. (ristampa: Venezia, 1990.), 85-86; Cesare Augusto Levi, *Notizie storiche di alcune scuole d'arte e mestieri scomparse o ancora esistenti in Venezia*. Venezia: Ferdinando Ongania, 1895., 33-34; Angelo Scrinzi, „La Scuola di Santa Barbara dei Bombardieri a Santa Maria Formosa“, u: *Venezia: Studi di arte e storia* (a cura della Direzione del Museo Civico Correr). Milano-Roma: Alfieri e Lacroix, 1920., 237-254; Ennio Concina, *Le trionfanti et invittissime armate venete (Le milizie della Serenissima dal XVI al XVIII sec.)*. Venezia: Filippi, 1972., 97-114; Giulio Lorenzetti, *Venezia e il suo estuario*, Trieste: Lint, 1974., 381, 383; *Le Scuole di Venezia* (a cura di Terisio Pignatti). Milano: Electa, 1981., 221-223.; *Chiesa di Santa Maria Formosa*. Venezia: s. e., 1994., 14; Francesco Paolo Favalaro, *L'Esercito Veneziano del '700: Ricerche e schizzi*. Venezia: Filippi, 1995., 112-113; Alessandra Boccatto, *Chiese di Venezia*. Venezia: Arcobaleno, 2001., 144; Silvia Gramigna – Annalisa Perissa, *Scuole di arti, mestieri e devozione a Venezia*. Venezia: Arsenale Cooperativa, 1981., 42-43; Iste, *Scuole grandi e piccole a Venezia tra l'arte e storia: Confraternite di mestieri e devozione in sei itinerari*. Venezia: Grafiche 2am, 2008., 98-99.

Prema do sada provedenim istraživanjima topnike s istočne obale Jadrana bilježimo u Mlecima u razdoblju od sredine 15. stoljeća do šezdesetih godina 16. stoljeća,⁴ što se u cijelosti poklapa s najučestalijim hrvatskim prekojadranskim iseljavanjima. U mletačkim se vrelima njihovo zanimanje imenuje uobičajenom oznakom *bombardierius*, *bombardiere* ili *bombarder*. Katkada se u izvoru precizira da je topnik službu obnašao na nekoj od mletačkih ratnih galija (*Damianus de Dulcigno bombardierius galearum*) ili da je njegov položaj u odnosu na druge topnike bio prestižniji (*Gabriel fu fiol de Lunardo de Cugnarichi da Brazzo, capo dei bombardieri*).⁵

Zavičajno podrijetlo topnika s istočnojadranske obale u Mlecima vrlo je raznoliko. Iako brojem primjera prevladavaju Dalmatinci (iz Skradina, Šibenika, Trogira i s otoka Brača), nisu rijetki ni topnici sa širega područja Mletačke Albanije (Ulcinj, Skadar) te iz onodobne Crne Gore. Izvori bilježe po jedan primjer topnika iz sjevernohrvatskoga Senja te s područja Slavonije odnosno Ugarske (*Ongaro*).

Mjesto stanovanja ove skupine useljenika ne odudara od uobičajenih zona nastanjivanja nemletačkih etničkih skupina.⁶ Kao i veći dio pripadnika hrvatske zajednice i topnici ponajprije obitavaju u istočnome gradskom predjelu Castello (u župama S. Antonio Abate, S. Pietro di Castello, S. Maria Formosa i S. Severo). U manjoj se mjeri njihova nazočnost opaža u središnjemu predjelu S. Marco (u župama S. Moisè i S. Samuele), a od drugih se predjela kao mjesto stanovanja spominje tek Cannaregio (župa SS. Apostoli).

Topnici s istočne obale Jadrana nastanjeni (privremeno ili trajnije) u gradu na lagunama mogu se – s obzirom na svoje gospodarske mogućnosti – ubrojiti u sloj srednje imućnih građana. Iako je, prema oporučnim navodima, njihova imovina skromna, a poslovne veze ograničene, topnici su ipak – već i samim time što su djelovali u povlaštenu zanimanju – predstavljali zapaženiji dio useljeničke zajednice. Oporučni navodi, nadalje, potvrđuju da je većina topnika iskaze svoje posljednje volje pisala u zrelijoj dobi te da su – usprkos zanimanju koje ih je nerijetko sprečavalo da dugotrajnije borave na jednome mjestu – u novoj sredini sklapali brakove i zasnivali obitelji. Članovi najuže obitelji stoga su nerijetko izvršitelji njihovih oporučnih odredbi, ali i glavni nasljednici imovine

⁴ Najviše konkretnih podataka bilježimo u prvome desetljeću 16. stoljeća.

⁵ ASV, NT, b. 877, br. 789, 13. VIII. 1493.; NT, b. 125, br. 359, 17. V. 1531.

⁶ O razmještaju raznih etničkih useljeničkih skupina u Mlecima, posebno s obzirom na useljenika s istočne obale Jadrana, vidi: L. Čoralić, *U gradu svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*. Zagreb: Golden marketing, 2001., 103-111.

neraspodijeljene ostalim legatima.⁷ Slične odredbe bilježimo i u oporukama koje sastavljaju supruge topnika, koji se u tim primjerima imenuju i izvršiteljima oporučnih legata i (ili) glavnim nasljednicima.⁸

Oporučni podaci posvjedočuju i o međusobnoj povezanosti topnika. Tako, primjerice, topnik Matej pokojnoga Jurja iz Trogira izvršiteljem svoje oporuke, ali i glavnim nasljednikom, imenuje svoga poslovnog sudruga Benedikta iz Senja,⁹ dočim se u oporuci potonjega kao *solo commissario* i *herede residuario* bilježi njegov prijatelj Andrija iz Šibenika.¹⁰

Hrvatske veze s mletačkim topnicima možemo promatrati i s drugačijega očišta – kroz oblike spominjanja u oporukama našijenaca koji svojim zanimanjem nisu bili izravno povezani uz to zanimanje. Primjerice, Splićanka Klara, usko povezana s tamošnjom hrvatskom Bratovštinom sv. Jurja i Tripuna, bila je u braku s topnikom Bernardinom (u trenutku pisanja oporuke je udovica), zavičajem iz genoveškoga kraja.¹¹ Mlečanin *Bartolomeo bombardier che fu del Fior* zabilježen je kao svjedok u oporučnome spisu Splićanike Katarine, udovice Trogirana Grgura i sadašnje supruge splitskoga useljenika i drvodjelca Jurja, a *Maffio fu Bernardo bombardier* u istome je svojstvu zapisan u iskazu Damjana Radovoga s poluotoka Luštice kraj Kotora.¹² U oporuci Tome iz Šibenika, sačuvanoj u Arhivu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna, saznajemo za povezanost toga useljenika s nizom mletačkih topnika. Jedan od izvršitelja njegovih oporučnih odredbi je *mistro Lolin bombardier*, kojemu namjenjuje manju novčanu svotu, jednako kao i topniku Jurju. U nizu zapisanih svjedoka, koji su ponajprije obnašali službu na mletačkim galijama, zabilježen je i *Francesco bombardier*. Na osnovu ovih podataka možemo pretpostaviti da je i sâm Toma Šibenčanin

⁷ Primjerice, Gabriel che fu fiol del ser Lunardo de Cugnarichi da Brazzo, capo dei bombardieri al presente di contrata s. Pietro Castello: Solo commissario sia mio figlio Bernardo. Residuo poi lasso a Bernardo mio fiol insieme con sua moglier et fioli (ASV, NT, b. 125, br. 359, 17. V. 1531.); Zanetto di Zetta condan Braicho della contra de S. Pietro di Castello apresso S. Iseppo: Il resto de tutti beni miei lasso a Helena mia moier (NT, b. 208, br. 92, 13. I. 1539.).

⁸ Primjerice, Bona relicta Iohannis marinarii de Scutaro et uxor Damiani de Dulcigno bombardierii galearum de confinio S. Maria Formosa: Residuum dimitto Damiano marido meo (ASV, NT, b. 877, br. 789, 13. VIII. 1493.); Pellegrina uxor magistri Petri de Scardona bombardierii de confinio S. Antonio: Commissario sia marido meo. Residuum dimitto suprascripto marido meo et filiis et filie de me natis (NT, b. 71, br. 166, 12. II. 1507.); Elena uxor Zuanne de Monte Negro bombardier del confin de S. Severo: Residuum dimitto marido meo e sorori mee (NT, b. 279, br. 252, 17. XII. 1564.).

⁹ ASV, NT, b. 960, br. 577, 3. III. 1504.

¹⁰ U oporuci senjskoga topnika kao svjedok je zabilježen i *Nicolò Ongaro bombardier* (ASV, NT, b. 1084, br. 116, 23. V. 1508.).

¹¹ ASV, NT, b. 143, br. 23, 3. IV. 1570.

¹² ASV, NT, b. 66, br. 395, 31. VIII. 1511.; NT, b. 786, br. 59, oko 1525. godine.

najvjerojatnije obnašao neku vojno-pomorsku službu, možda upravo onu koja se odnosila na topnike.¹³

Vjerski život hrvatskih useljenika u Mlecima nije se bitno razlikovao od uobičajenoga svakodnevlja njihovih sunarodnjaka, ali i drugih građana. Mjesta njihova pokopa poglavito su crkvena groblja u župama njihova obitavanja, a te se crkve – često uz obvezu služenja misa u spomen na oporučitelja i njegove pretke – nerijetko obdaruju manjim dijelom njihove imovine.¹⁴ Nadalje, grobnica Bratovštine topnika u crkvi S. Maria Formosa ponekad se izrijekom odabire kao njihovo posljednje počivalište. Takav konkretan primjer bilježimo u oporuci Ivica (Zanetto) Brajkova iz Zete, koji u početnome dijelu svoje oporuke naglašava da *voglio esser sepolto alla Scuola dei bombardieri alla qual Scuola lasso una dolama di bombasino*.¹⁵ Bratovština topnika katkada se obdaruje dijelom imovine hrvatskih useljenika. Tako, primjerice, već spomenuti topnik Benedikt Ivanov iz Senja napominje kako njegovi nasljednici trebaju *Scole bombardieriorum* isplatiti sve zaostale dugove (neredovito uplaćivane članarine i slično).¹⁶ Bratovštinu spominje i obdaruje (u više svojih napisanih oporuka) i Stjepan Tartaro iz Lješevica (Lešević) u župi Grbalj, ugledni hrvatski useljenik i poduzetnik u Mlecima koncem 15. i početkom 16. stoljeća.¹⁷ U oporuci pisanoj 1513. godine Tartaro – uz darivanje brojnih drugih mletačkih crkvenih ustanova – spominje i Bratovštinu topnika te joj ostavlja voštanice u vrijednosti od po dvije lire. Sličnu odredbu, tek nešto proširenu (uz voštanice dariva se i jedan dukat), bilježi i Tartarova oporuka napisana godinu dana kasnije.¹⁸

¹³ Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone, Cattastico della Scuola dei SS. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata, fol. 41 (13. I. 1527.).

¹⁴ Primjerice, Bona relicta Iohannis marinarii de Scutaro et uxor Damiani de Dulcigno bombardierii galearum de confinio S. Maria Formosa: Sepelire in ecclesia S. Maria Formosa cui capitolo dimitto ducati 4. Dimitto fabricae ipsius ecclesie ducati 3 (ASV, NT, b. 877, br. 789, 13. VIII. 1493.); Benedetto condan Iohannis de Segna bombardierius de S. Samuele: ... messe S. Marie e S. Gregorii per prete Gregorio notario cui dimitto ducatos tres (NT, b. 1084, br. 116, 23. V. 1508.); Gabriel che fu fiol del ser Lunardo de Cugnarichi da Brazzo, capo dei bombardieri al presente di contrata s. Pietro Castello: Item voglio eser sepolto a S. Pietro de Castello in quella archa dove è stata sepolta Magdalena mia ultima consorte posta per mezzo del altar de S. Pietro che se apresso il braccio Lorenzo Giustinian cum quelle spese et essequie che parerà al esso Bernardo mio fiol et commissario. Voglio che siano fatte celebrar messe 20 mortuorum per l'anima mia in tal giorno della mia sepoltura (NT, b. 125, br. 359, 17. V. 1531.).

¹⁵ ASV, NT, b. 208, br. 92, 13. I. 1539.

¹⁶ ASV, NT, b. 1084, br. 116, 23. V. 1508.

¹⁷ Usporedi: L. Čoralić, „Iz prošlosti Boke: Stjepan Tartaro – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. stoljeću“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 46 (2004.): 235-251.

¹⁸ ASV, NT, b. 742, br. 58, 18. VII. 1513.; NT, b. 1200, br. 150, 5. XI. 1514.

Prethodno spomenuti podaci o useljenicima s istočnoga Jadrana svjedoče o njihovome udjelu u topničkoj struci, ali i o vezama s Bratovštinom sv. Barbare. Iako je riječ o relativno malobrojnome uzorku, prethodno raščlanjeni spisi ukazuju kako su topnici zavičajem od Senja do Mletačke Albanije bili po svim temeljnim životnim (svakodnevnim) značajkama sastavni dio nekoć brojčano snažne i utjecajne zajednice prekojadranskih useljenika. Sljedeće poglavlje, u kojemu će više riječi biti o kotorskome biskupu Angelu Baroniju i njegovoj ulozi prilikom posvete sjedišta Bratovštine topnika, dodatno potvrđuje raznovrsnost oblika komunikacije i uključenosti hrvatskih useljenika u mletački društveni život i vjersko svakodnevlje.

Zapis o posveti

Angelo Baronio/Baroni (katkada označavan i prezimenom Ranuccio), crkveni dostojanstvenik koji je u svojstvu kotorskoga biskupa posvetio novosagrađeno sjedište mletačkih topnika, rođenjem je Mlečanin i odvjetak ugledne plemićke obitelji koja je stoljećima imala zapaženu ulogu u svim sastavnicama javnoga života kako samih Mletaka, tako i širega područja Apeninskoga poluotoka.¹⁹ Osnovnu naobrazbu budući je biskup stekao školovanjem pri mletačkome samostanu S. Domenico. U Red propovjednika stupa 1556. godine, a već je sljedeće godine zaređen. Slovio je kao vrlo učen i vrstan teolog te je neko vrijeme držao katedru teologije pri bolonjskome dominikanskom učilištu. Godine 1590. bilježi se kao prior samostana S. Secondo na istoimenome otočiću u mletačkoj laguni, a potom neko vrijeme djeluje u Rimu. Posljednjih godina 16. stoljeća Baronio je aktivan u Dalmatinskoj dominikanskoj provinciji u kojoj je imenovan provincijalom u siječnju 1596. godine. Kotorskim biskupom (nakon smrti Jerolima Buće) imenovao ga je 11. veljače 1604. godine papa Klement VIII. U kapitalnome i po mnogo čemu i danas vrlo uporabljivome djelu *Illyricum sacrum* Daniela Farlatija i Jacopa Coletija navodi se kako su Baronija po dolasku u dodijeljenu mu biskupiju zatekli brojni financijski problemi i nedostatnost prihoda, uzrokovani kotorskim položajem na mletačko-osmanskoj granici i stal-

¹⁹ Prema proučavateljima genealogije mletačkih plemićkih obitelji Baronio (Baroni) je obitelj podrijetlom iz Istre, a jedan se njihov ogranak iselio u Mletke. U izvorima se učestalije bilježe od 12. stoljeća (Pietro Baroni je 1177. soprakomit mletačke galije). U 14. stoljeću bilježi se tršćanski kanonik Giovanni Baroni (1395.), a zapaženu ulogu u mletačkome društvenom životu imaju i tijekom kasnoga srednjeg vijeka i u ranome novom vijeku. U 17. stoljeću ističu se stražmeštar (*sargente general di battaglia*) Baron Baroni te Giacomo Baroni, nositelj naslova *Cavaliere di San Marco*. Članovi obitelji Baroni bilježe se učestalo i izvan Mletaka – u Trstu, Milanu, Ferrari, Veroni, Vicenzi i drugdje. Podrobnije vidi: Giovanni Dolcetti, *Il Libro d'argento: Storia delle famiglie nobili e cittadine*, sv. V, Venezia: Filippi, 1928., 16-23.

nim opasnostima od ratnih razaranja. Autori navedenoga djela osobito ističu Baronijeva nastojanja u svezi izbora opata sv. Jurja pred Perastom zbog čega su prijepori između Kotorana i Peraštana bili uobičajena pojava.²⁰ Koncem 1605. godine Baronio je obavio i vizitaciju svoje biskupije, a sačuvana su njegova izvješća za područje Krtola i Luštice, pri čemu je vrijedno napomenuti da se posjet nije odnosio samo na katoličke nego i na tamošnje pravoslavne crkve. Tijekom obnašanja biskupske časti u Kotoru Baronio je u nekoliko navrata odlazio u rodne Mletke. Takav je primjer zabilježen 1608. godine kada je 25. rujna predvodio službu Božju prilikom posvete obnovljene dominikanske crkve na otočiću S. Secondo kao i 1611. godine kada je – o čemu će u završnome dijelu ovoga poglavlja biti nešto više riječi – posvetio novo zdanje sjedišta mletačkih topnika.

Saznanja o Angelu Baroniju i njegovu djelovanju na časti kotorskoga biskupa oskudna su te nam druge pojedinosti (osim prethodno spomenutih) – na osnovi dosadašnjih historiografskih spoznaja – nisu poznate. Biskupski tron u Kotoru nije dugo obnašao – 31. kolovoza 1611. premješten je za biskupa Chioggie (na mjesto bivšega korčulanskog biskupa Rafaela Rive). Baronijevo djelovanje na časti chioggianskoga biskupa također nije trajalo dugo jer već u studenome 1612. godine umire.²¹

Angelo Baronio bio je – poput niza drugih dalmatinskih i bokeljskih (nad)biskupa²² – posvetitelj jednoga od crkvenih zdanja (u ovome slučaju sjedišta bra-

²⁰ Daniele Farlati – Jacopo Coleti, *Illyricum sacrum*, sv. VI, Venetiis: Apud Sebastianum Coleti, 1800., 498-499.

²¹ Osnovne podatke o kotorskom i chioggianskom biskupu Angelu Baroniju vidi u: Farlati – Coleti, *Illyricum sacrum*, sv. VI, 498-501; p. Pius Bonifacius Gams, *Series episcoporum Ecclesiae catholicae*. Ratisbonae: typis et sumptibus Georgii Josephi Manz, 1873., 398, 786; Antonio Milošević, „Notatione et memoratu digna quoad Episcopos Catharenses“, *Schematismus seu status personalis et localis Dioecesis Catharensis pro Anno Domini MCMVII*. Ragusii: Ex Tipographia Croatica Ragusina, 1907., 45-46; Dolcetti, *Il Libro d'argento*, 19.; Patritium Gauchat, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, sv. IV (1592. – 1667.). Patavii: Il Messaggero di S. Antonio, 1967., 143, 153; Stjepan Krasić, „Regesti pisama generala Dominikanskog reda poslanih u Hrvatsku (1392. – 1600.)“, *Arhivski vjesnik*, 21-22 (1978.-1979.): 289-291; Franjo Šanjek – Ivica Tomljenović, „Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj“, *Croatia christiana periodica*, 10 (1986.), br. 17: 69; Krasić, *Dominikanci: Povijest Reda u hrvatskim krajevima*. Zagreb: Hrvatska dominikanska provincija, Nakladni zavod Globus, 1997., 183. Zbirne podatke o biskupskome djelovanju Angela Baronija u Kotoru bilježe i djela Josipa Butorca i Antuna Ivandije, *Povijest Katoličke crkve među Hrvatima*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1973., 352. i *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*. Zagreb: Biskupska konferencija Jugoslavije, 1974., 277.

²² Primjerice, šibenski biskup Bartolomeo Bonino (1495. – 1512.) posvetio je 1496. godine obnovu crkve mletačkih eremita S. Stefano, a Trogirani Ivan II. Lučić Štafilić, šibenski biskup od 1528. do 1557. godine, u istome se svečanom činu spominje prigodom obnove ugledne crkve S. Zaccaria u predjelu Castello (1543.). Barski nadbiskup Ambroz Kapić (1579. – 1598.) predvodio je svečanu liturgiju prigodom posvete obnovljene crkve S. Sepolcro 1582. godine, a dominikanac Rafael Riva/Ripa,

toвшtine) u gradu na lagunama. Naime, 1598./1599. Bratovština topnika, tada iznimno brojna članstvom, gospodarski snažna i ugledna među drugim tamošnjim strukovnim bratimskim udrugama, počinje izgradnju svojega novog sjedišta, smještenoga neposredno uz crkvu S. Maria Formosa. Godine 1611., kako je svjedočio posvetni natpis, Angelo Baronio posvetio je – temeljem dozvole tadašnjega mletačkog patrijarha Francesca Vendramina – njezino konačno dovršenje. Posvetni natpis odavno je izgubljen, a njegov nam je (najvjerojatnije djelomičan) tekst sačuvan zahvaljujući drevnim mletačkim kroničarima te sastavljaču zbirke mletačkih epigrafskih natpisa Emmanuelu Antoniju Cicogni.²³ Tekst natpisa glasio je:

[D. O. M.]

AC DIVAE BARBARAE VIRGINI ET MARTYRI

ARAM HANC

CORPVS BOMBARDERIORVM VENETORVM

D.

AC REV. D. ANG. BARONIS EP.S. CATHAR. CONSECRAVIT

MARCO ANTONIO MEMMO INCLITO PRINCIPE

FRANCISCO S. R. E. CARD. VENDRAMENO PATRIARCHA

CVSTODE ANDREA BAPT. A. BRIXIANINO

VICARIO ANTONIO PINELLO AC SOCIIS

MDC. XI. XII. MENS. MAY.²⁴

korčulanski biskup od 1605. do 1610. godine, posvetio je 1609. godine obnovu i uređenje glavnoga oltara crkve S. Domenico. Iz 1619. godine potječe zapis u kamenu u crkvi S. Lio, uklesan u doba posvete obnovljene crkve koju je svojom nazočnošću uvećao tadašnji zadarski nadbiskup Luka Stella (1615. – 1623.), dočim je mnogo kasnije (1742. godine) rapski biskup Pacifik Bizza (1738. – 1746.) posvetio u crkvi Madonna dei Servi oltar Gospe od Sedam Žalosti. Usporedi: Vincenzo Miagostovich, „Un vescovo sebenicense alla dedicazione di San Stefano in Venezia“, *Il Nuovo cronista di Sebenico*, 4 (1896.): 166-168; Farlati – Coleti, *Illyricum sacrum*, sv. VI, 398; Čoralić, „Oporučna svjedočanstva i zapis o posveti“: 39-50; Ista, „Hrvatski iseljenici u Mlecima, crkva S. Sepolcro“: 1-9.

²³ *Corpvs delle iscrizioni di Venezia e delle Isole della Lagvna Veneta (ovvero riepilogo sia delle Iscrizioni Edite pubblicate tra gli anni 1824 e 1853 che di quelle Inedite conservate in originale manoscritto presso la Biblioteca Correr di Venezia e dal 1867, anno della morte dell'insigne erudito, rimaste in attesa di pubblicazione, opera compilata da Piero Pazzi con il contributo di Sara Bergamasco)*, sv. III, Venezia: Biblioteca orafa di Sant'Antonio abate, 2001., 1915 (br. 341).

²⁴ [Bogu najboljem i najvećem] / i svetoj Barbari djevici i mučenici / ovaj oltar / d[arovao je (?)] / zbor mletačkih topnika, / a posvetio ga je prečasni gospodin Angelo Baronio, kotorski biskup, / u doba slavnog vladara Marca Antonija Memma, / Francesca Vendramina, kardinala sv. Rimske crkve [i] patrijarha, / za vrijeme predstojnika Andree Battiste iz područja Brescie, / vikara Antonija Pinella i sudrugova / 1611., 12. mjeseca svibnja (preveo: Damir Karbić). Na to da je možda riječ o tek djelomično sačuvanome natpisu upućuje podatak iz njegova teksta u kojemu se kao aktualni dužd bilježi Marco Antonio Memmo, koji je duždovsku funkciju preuzeo tek u srpnju 1612. godine. Također, nije vjerojatno da je godina postavljanja natpisa bila 1612. jer tada Baronio više nije kotorski, nego chioggianski biskup.

Zaključak

Hrvatski useljenici u Mlecima stoljećima su činili brojčano snažnu i društvenim ugledom prepoznatljivu zajednicu. Udjelom u svakovrsnim zanimanjima koja su opstojala u gradu koji se – upravo radi svoje multikulturalnosti – s pravom nazivao „Babilonijom“, pridonosili su tamošnjemu društvenom svakodnevlju i gospodarskom razvoju, ali i obogaćivali utjecaje, prožimanja i uzdarivanja između dviju obala.

Jedna od profesija u kojoj također opažamo useljenike zavičajem od hrvatskoga sjevera do albanskoga juga zasigurno je vojna služba, a u ovome konkretnom slučaju riječ je o topnicima. Osobito potrebni državi u vrijeme mletačko-osmanskih ratova u ranome novom vijeku, topnici su uživali brojne povlastice, a njihova bratovština imala je posebnu zaštitu i ugled.

Hrvati uključeni u vojno zanimanje topnika bilježe se u Mlecima od sredine 15. stoljeća do u drugu polovicu 16. stoljeća. Mjestom stanovanja usmjereni su na istočni predjel Castello, a prema svojim gospodarskim mogućnostima mogu se ubrojiti u sloj srednje imućnih građana. Oporučni podaci svjedoče o raznim oblicima uključenosti u njihovu strukovnu udrugu (Scuola dei Bombardieri), posvećenu nikomedijskoj mučenici sv. Barbari. U kontekstu djelovanja hrvatskih topnika u Mlecima vrijedno je spomenuti i kotorskoga biskupa Angela Baronija, posvetitelja novopodignutoga sjedišta Bratovštine topnika 1611. godine. Time se taj Mlečanin ubrojio u niz crkvenih dostojanstvenika koji su tijekom svoje karijere obnašali prestižne položaje duž dalmatinskih i bokeljskih nadbiskupija i biskupija, a svojim su djelovanjem na relaciji istočni Jadran – Mleci pridonosili obogaćivanju međujadranskih veza i prožimanja. Odavno nestali natpis na bratimskome sjedištu mletačkih topnika pored crkve S. Maria Formosa, u predjelu u kojemu su Hrvati najčešće pronalazili svoj novi dom, jedno je takvo svjedočanstvo.

1. Sjedište Bratovštine topnika, smješteno uz crkvu S. Maria Formosa u predjelu Castello (foto: Ruža Planinac).

2. Prolaz topnika (*Sotoportego dei Bombardieri*) u predjelu Castello, nedaleko od crkve S. Francesco della Vigna (foto: Laura Dominis).

3. Reljef s likom sv. Barbare na kućnome broju 3161A u predjelu Castello (foto: Ruža Planinac).

Croatian immigrants in Venice, Confraternity of Cannoneers and Bishop of Kotor Angelo Baronio

Lovorka Čoralić
Croatian Institute of History
Opatička 10
10000 Zagreb
Croatia
E-mail: lovorka@isp.hr

Summary

This essay examines the presence and the activities of cannoneers who emigrated from East Adriatic to Venice between the 1440s and the second half of the sixteenth century. Original sources from the Archivio di Stato di Venezia are used to establish their birthplaces, places where they lived in Venice as well as their economic status and religious life, especially in relation to their association with the Confraternity of Cannoneers (Scuola dei Bombardieri). The second part of the essay focuses on the career of Bishop of Kotor Angelo Baroni (1604–1611), who in 1611 dedicated the newly erected seat of the confraternity in the parish of S. Maria Formosa, in the city quarter of Castello. The goal of this essay is to illuminate some lesser known elements, events and actors from the past of the Croatian community in Venice. It was precisely during the period under examination that Croats reached their peak numbers and achieved the reputation of a leading ethnic community in Venice.

Keywords: Venice, East Adriatic, Confraternity of Cannoneers, late Middle Ages, early modern period, migrations, social history, church history